

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ З'ЇЗДІВ 1920 – 1930-х рр.

Аналізуються педагогічно-просвітницькі ідеї, що знайшли відображення у документах і матеріалах з'їздів, скликаних українськими жіночими товариствами Галичини, Буковини й Закарпаття у 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Розвиток української педагогічної думки, особливо в період повернення теоретичних надбань минулого та утвердження в ній нових, загальноєвропейського виміру стереотипів, потребує реабілітації педагогічно-просвітницьких ідей, які визріли й матеріалізувалися не тільки в українському суспільно-педагогічному, але й жіночому русі – невід'ємній складовій національного культурно-освітнього поступу.

Метою даної статті, що виступає частиною наукового дослідження "Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.)", є характеристика документів і матеріалів жіночих з'їздів, організованих на теренах Галичини, Буковини й Закарпаття у 1920 – 1930-х рр., у яких розкриваються проблеми, важливі для свого часу та актуальні для сьогоденних освітніх процесів в Україні.

Результати дослідження показують, що з'їзди, як форма колективного вироблення програми діяльності жінок, згуртованих в окремі товариства, та усталення концептуальних засад жіночого руху зародилися в західноєвропейських емансипаційних жіночих змаганнях ще в ХІХ ст. 1908 року Рада Російського жіночого взаємодобродійного товариства зніціювала проведення у С.-Петербурзі I Всеросійського жіночого з'їзду, в роботі якого взяла участь і виступила з доповіддю "Жінки-письменниці в українській літературі" Софія Русова [1: 144]. 22 серпня 1917 р. київський двотижневик "Жіночий вісник" опублікував звернення "Від Ради Українського Жіночого Союзу" з приводу скликання 14 вересня того ж року з'їзду представниць українського жіноцтва [2: 13-14]. Проте важкі умови розбудови української незалежної держави не дали змоги утвердитися цій формі організаційного єднання національно-свідомих жінок.

На західноукраїнських землях першим зібранням такого типу став грудневий 1921 року Всеукраїнський жіночий з'їзд у Львові, організований у складній для українського народу час – післявоєнній розрухи, поразки національних визвольних змагань, розмежування території України російською, польською, румунською та чехословацькою державами. Проект з'їзду "виринув" 19 жовтня 1921 р. на "ширших сходах" "старшини" (розширеному засіданні управи) жіночого гуртка імені Ганни Барвінок, який діяв на базі "виділової" школи імені Тараса Шевченка – першого в Галичині неповного середнього навчального закладу з рідною мовою викладання, відкритого для дівчат Українським педагогічним товариством у 1898 р.

Уже 23 жовтня 1921 р. львівська українська газета "Вперед" повідомила про те, що після "оживленої дискусії" над "рефератом" М. Рудницької було ухвалено скликати "всенародній" жіночий з'їзд. Його організацією мав зайнятися спеціально обраний комітет, до якого входили керівники і члени гуртка, знані в Галичині та за її межами громадські діячі, фахові педагоги О. Коренець, К. Малицька, М. Рудницька, О. Січинська, О. Степанів-Дашкевич, О. Шепарович, а також представник київської громади українців С. Вольська-Мурська [3 : 3].

Як бачимо, ідея першого в Західній Україні жіночого з'їзду реалізувалася зусиллями репрезентанток Наддніпрянщини та Наддніпряниці, що свідчило про соборницький характер українського жіночого руху [4: 25].

Перебіг з'їзду, на який прибуло понад 380 делегатів із Галичини, Буковини, Волині, східних українських земель і найбільших центрів політичної еміграції 20-х рр. (Варшава, Відень, Прага, Тарнів), особливості його проведення, значення для подальшого розвитку національного жіночого руху розкривають архівні документи і матеріали, публікації в українській пресі ("Вперед", "Жінка", "Світло", "Українське слово" – Львів; "Жіноча доля" – Коломия; "Українська трибуна" – Варшава; "Український голос – Перемишль), а також праці вищезгадуваних дослідників історії українського жіночого поступу. Вони підтверджують, що "з огляду на перепони" польської влади [5: 152], з'їзд проходив як "надзвичайні" загальні збори товариства "Союз українок". У його порядку денному значилися аналогічні до програми з'їзду "точки" і теми доповідей. Після відкриття зборів, "відчитання правильника" (порядку роботи), вибору "ділової" (К. Малицька, О. Ціпановська, С. Вольська-Мурська) та почесної президії (до складу останньої були обрані три неprisутні "громадянки" – Ольга Кобилянська, Людмила Старицька-Черняхівська, Софія Русова, яка прибула до Львова тільки 23 грудня), виголошення 26 усних і 20 письмових привітань від провідних українських культурно-освітніх організацій і окремих громадських діячів, мали слідувати виступи: 22 грудня – М. Рудницької на тему: "Жінка в громадянському житті", Д. Старосольської – "Перегляд дотеперішньої діяльності", О. Шепарович – "Організація жіноцтва на будуче"; 23 грудня – К. Малицької – "Жінка і виховання", К. Гриневич – "Жіноча преса і видавництва" [4: 26].

Однак виконати намічену програму учасникам з'їзду-зборів так і не вдалося. У процесі виголошення першої доповіді М. Рудницька осмілилася заявити, що "орієнтаційним центром для нас може бути тільки Київ". Через те присутній у залі комісар поліції "позбавив її голосу", а у відповідь на протести делегатів взагалі "розв'язав" збори. Водночас офіційна влада заборонила призначені на 22 грудня урочистості на честь Н. Кобринської.

Щоб "полагодити найпекучіші справи", 49 делегатів, обраних зборами, провели 23 грудня "довірочні наради", на яких було заслухано реферат О. Шепарович, настановчі тези головної на зборах і нарадах К. Малицької та ухвалено оприлюднені нею резолюції, які "устійнювали національно-політичний ідеал українського жіноцтва... домагалися від нього "в ім'я національного інтересу" впливу на національну політику" [6: 282].

Оцінюючи значення Всеукраїнського жіночого з'їзду для загальнокультурного національного розвитку, М. Рудницька підкреслювала, що попри в цілому декларативний характер, він виступив виразником "кредо"

всього українського жіноцтва у важкий період нашої історії взагалі та жіночого руху зокрема. Через 10 років після проведення з'їзду ця громадська організація об'єднувала 45 філій, 33 гуртки і 16 "сфедерованих" товариств Галичини, які діяли на основі окремих статутів, визнаючи "верховенство" "Союзу українок", і підтримувала тісні контакти з жіночими товариствами Буковини, Волині, Закарпаття та "Союзами українок" Канади і США [5: 153-154].

Вищевикладене уможливило висновок про успішну реалізацію організаційних ухвал жіночого з'їзду 1921 року. Водночас дані дослідження переконують, що Всеукраїнський жіночий з'їзд став потужним каталізатором педагогічно-просвітницької діяльності жінок, призупиненої в роки Першої світової війни, повоєнних військових конфліктів і докорінних соціально-політичних змін в Україні початку 20-х рр. Важливі грані цієї проблеми на з'їзді порушила Костянтина Малицька – один із найвидатніших західноукраїнських педагогів і організаторів жіночого руху першої третини ХХ ст. Вона ж упродовж наступного після з'їзду десятиріччя наполегливо працювала над їх вирішенням.

Думки, які К. Малицька не змогла донести в повному обсязі до учасників Всеукраїнського жіночого з'їзду, лягли в основу її статті "Жіноцтво – і справа виховання" ("Діло", 1922) та прозвучали у виступі на з'їзді "Союзу українок" 24 квітня 1924 р. Педагог і громадська діячка домагалася більш активного втручання жінок у "шкільне виховання", зокрема через заснування "материнських рад" (за зразком польських "kol matek"), широкої участі в роботі дошкільних і позашкільних інституцій; наголошувала на потребі збільшення "жіночих педагогічних сил" у навчально-виховних закладах, призначених для дівчат, з метою "вироблення нового світогляду серед молодіжи" [7: 2]; закликала стати діяльними членами гуртків Українського педагогічного товариства, внести туди "живішу струю інтересу для справ чистої педагогії", порушити "неторкані" ще питання жіночого виховання, жіночих фахових і загальноосвітніх шкіл, опіки над занедбаними й убогими дітьми, жіночих видавництв тощо [8: 7]. Міркування з приводу ролі жінки в "будові" рідного шкільництва, в опіці над дітьми і молоддю К. Малицька виклала і на масовому жіночому вічі 1926 року, проведеному за ініціативою Народної організації українців м. Львова [5: 3]. У доповіді на з'їзді першого в західноукраїнському регіоні жіночого дошкільного товариства "Українська захоронка" (травень, 1927) педагог намітила широку програму розвитку системи національного громадського дошкільного виховання.

На результативність популяризаторської та організаційно-практичної роботи К. Малицької в цьому напрямі у 1927 р. вказав провідний український суспільно-політичний часопис Галичини "Діло": "... на цьогорічній з'їзді СУ ("Союзу українок" – *З.Н.*) – підкреслювалося в його кореспонденції, – виразно зазначилася начеркнена п'ять літ тому і розпочата в часі головування п. Конст. Малицької культурно-освітня жіноча праця" [10: 4].

2 лютого 1929 р. на свій перший з'їзд зібралися жінки Буковини, яка після розпаду Австро-Угорської імперії опинилася в складі Румунії. З'їзд, почесним головою якого була обрана Ольга Кобилянська, скликало засноване 1906 року в Чернівцях товариство "Жіноча громада". Серед найважливіших завдань, дотичних до справ освіти й виховання, делегати визначили створення Жіночого національного фонду. Його проект запропонувала вчителька і громадська діячка Михайлина Левицька. Фонд мав стати матеріальною базою для відкриття українських приватних дитячих садків, "сиротинця", жіночої майстерні, "бурси" (інтернату) для дівчат, влаштування курсів читання й письма для дітей, які в умовах румунізації буковинського державного шкільництва не мали змоги вивчати рідну мову. 13 вересня 1931 р. "Жіноча громада" організувала наступний з'їзд, присвячений 25-річчю заснування товариства. За висновком дослідниці історії жіночого руху Л. Бурачинської, він "виявив конечну потребу організаційної... й освітньої праці на селі..." [11: 343]. Її зміст розкривали доповіді голови товариства, однієї з "визначніших буковинських робітниць" Ольги Гузар ("Про потребу громадської праці жіноцтва") та співредактора журналу "Самостійна думка", з 1931 р. – редактора "Самостійної думки української матері" Сидонії Гнідий-Никорович ("Про поширення національної ідеї").

Перший з'їзд "народовецького" (тобто українського) жіноцтва Закарпаття, яке в 1919 р. увійшло на правах автономії до складу Чехословацької Республіки, відбувся тільки в 1934 р. Як і Всеукраїнський жіночий з'їзд 1921 року, він передусім підсумував "осяги" організованої діяльності закарпатського жіноцтва. Позбавлене "ідеалів, ... вищих порівань до загальної і національної праці" через "хитру і сильну мадярську політику", воно об'єдналося в релігійно-доброчинні та громадські культурно-освітні організації значно пізніше від жінок Буковини й Галичини [12: 2]. Водночас з'їзд підтвердив пробудження національної свідомості закарпатської жінки і засвідчив про її готовність до участі в громадському культурно-освітньому житті. З'їзд скликали чотири організації краю: "Жіночий союз", заснований 1922 року в Ужгороді під керівництвом Ірини Волошин – дружини визначного педагога, державного та громадського діяча Закарпаття А. Волошина; Жіноча секція ужгородського товариства "Просвіта", яка постала в 1933 р. з ініціативи народної вчительки й письменниці І. Невицької; релігійна Марійська конгрегація, створена на базі Ужгородської вчительської жіночої семінарії ще до I Світової війни, та Жіночий відділ "Пласту". Символічно, що з'їзд став логічним продовженням аналогічного форуму педагогів Закарпаття – 27 травня 1934 р. в Ужгороді проходив учительський з'їзд, а 28 травня – жіночий.

Мета й завдання з'їзду, найближчі наміри закарпатського жіноцтва знайшли відображення у "Проголошенні", яке побачило світ на сторінках спеціального ("пам'ятного") випуску під назвою "Жіноча сила", підготовленому з'їздовим комітетом. Вони викладені в художньо-образній формі, властивій письменницькому хистові головного організатора з'їзду І. Невицької: "Хочемо працювати! Хочемо дітей наших бачити щасливими! Хочемо Тебе Народе наш бачити культурним і задоволеним рівноправним горожанином Чехословацької Республіки" [13: 1]. Жінкам-учителям пропонувалося "перебирати" в свої руки керівництво громадськими організаціями, "для добра всього народу" скористатися наданим державою виборчим правом.

Засвідчуючи національний характер з'їзду як зібрання "не делегаток, а свідомих одиниць" з різних суспільних верств, М. Рудницька зокрема вказала на його маніфестаційний характер і обмеженість "ділового змісту" [14: 178]. "Ділова" частина з'їзду включала доповідь І. Невицької, привітання "з усіх кутів Підкарпаття", від

установ і окремих осіб (наприклад, від визначної чеської педагогічної та громадської діячки, сенатора Ф. Плагінкової) та прийняття резолюцій.

Ознайомлення з їх змістом переконує, що жінки Закарпаття відчували себе єдиним цілим із національно-свідомим жіноцтвом інших українських земель і політичними емігрантами. На цій основі брали "собі за зразок" таких жінок, як Ольга Кобилянська, Софія Русова, Леся Українка [15: 2].

Визначаючи завдання жіноцтва в "політично-національній" сфері, з'їзд на перший план поставив "поширення національної свідомости" як найважливішого засобу "приготовлення до національно-культурної автономії". Першим кроком до її здійснення делегати визнали запровадження в краї "шкільної автономії". У ділянці культурно-освітніх справ з'їзд висловився за припинення "язикового хаосу", підтримуваного москвофільською частиною "урядових кол" Закарпаття, визнання "мовою нашою" української, а національними символами – українського гімну і синьо-жовтого прапора.

У 1920 – 1930-х рр. на західноукраїнських землях подальшого розвитку набув релігійно-доброчинний (переважно католицький, греко-католицького обряду) жіночий рух, зокрема посилилася діяльність Марійських товариств, які створювалися для поглиблення духовного життя своїх членів завдяки особливому культі Богородиці. Організаційно ці об'єднання поділялися на Марійські дружини для дорослих і молоді та гуртки для дітей. У 1934 р. 30-річчя з часу заснування відзначила перша в Галичині Марійська дружина пань. З цієї нагоди 2-4 листопада на базі першої західноукраїнської дівочої приватної середньої школи – рідномовної гімназії Сестер Василянок – відбувся з'їзд Марійських дружин інтелігентного жіноцтва за участю 150 львівських і 52 "замісцевих" учасниць. Серед них були й активні члени громадських жіночих організацій краю, які представляли "Союз українок" (І. Лунева, О. Ціпановська), Товариство вакаційних осель (М. Парфецька), "Українську захоронку" (С. Ракова), а також репрезентанти жіночого католицького руху Волині [17: 26-27]. І хоч головною метою з'їзду було "славлення Бога" та "поширення ідеї Марійської організації серед нашого жіноцтва" [17: 32], у його програмі знайшли відображення важливі для всього українського жіноцтва регіону проблеми виховно-освітнього та опікунчого характеру. Вони порушувалися у вступній промові співзасновниці й багаторічного голови товариства, громадського й педагогічного діяча Ольги Бачинської – дочки визначного галицького педагога, в 1918 р. Секретаря освіти й віровизнаних у Державному Секретаріаті Західноукраїнської Народної Республіки Олександра Барвінського, у доповідях А. Конрад ("Харитативна акція"), Є. Тишинської ("Історія жіночого руху та участь у ньому католицького жіноцтва"), І.-М. Янович ("Марійська дружина й виховання молоді").

Найбільше уваги доповідач приділила родинному вихованню, запорукою результативності якого вважала створення в родині сприятливої для виховання атмосфери через забезпечення в ній "царювання Христа", утвердження "кріпкої віри" в Бога. Чільне місце відводила плеканню в родині братньої любові – до її членів, до свого народу, а також до людей, що "ріжняться від нас поглядами, суспільним положенням, національністю" [18: 6].

Зазначимо, що подібні міркування висловлювалися і на Українському жіночому конгресі, скликаному "Союзом українок" у червні 1934 р. з нагоди 50-річчя заснування Н. Кобринською першого українського громадського жіночого товариства. Тоді вони викликали гостру дискусію, в якій найактивнішою була Софія Русова. Згодом ці питання стали предметом обговорення в українських періодичних виданнях, а концептуальне положення про першість Бога чи нації в ідеології українського жіночого руху – на з'їздах "Союзу українок" другої половини 1930-х рр. Як зауважувала І. Вільде, "ці дві стихії так тісно зв'язані в душі української жінки, що годі котрись із них дати першенство. І найбільші націоналістки признають велике значення релігії – і найбільші релігійні фанатички кажуть: "Все для України – а Україна для Бога..." [19: 5].

Та попри категоричність, а навіть несприйняття окремих із положень теорії "християнського виховання" і способів їх практичної реалізації Марійськими дружинами, слід визнати, що вони свідчили про зростаючу відповідальність жіночих організацій цього типу за стан справ у вихованні покоління молоді, котре виростало в умовах деморалізації і "винародовлення" чужими режимами. А окремі положення проаналізованої доповіді, які стосуються змісту й методів родинного виховання, мають, на нашу думку, право на відродження та функціонування.

Результати вивчення винесеної у заголовок статті проблеми виступають підставою для наступних узагальнень: жіночі з'їзди, які проводилися на західноукраїнських теренах у міжвоєнний період, були не тільки важливим організаційним чинником, але й засобом вироблення одноцільної програми діяльності жіноцтва у галузі освіти й національного виховання, головні положення якої обумовлювалися особливостями соціально-економічного, політичного та культурно-освітнього розвитку тогочасного українського суспільства.

1. Труды I-го Всероссийского Женского Съезда при Русском Женском Обществе въ С.-Петербурге. 10-16 декабря 1908 г. – С.-Петербургъ, 1901. – 927 с.
2. Від Ради Українського Жіночого Союзу // Жіночий Вістник. – 1917. – № 2. – 22 серпня. – С. 13-14.
3. В справі організації жіноцтва // Вперед. – 1921. – 23 жовтня. – С. 3.
4. Матеріали з роботи Всеукраїнського жіночого з'їзду (1921 р.) // Центральний державний історичний архів України (ЦДАУ) у м.Львові. – Ф. 319, оп. 1, спр. 5, 32 арк.
5. В 10-ліття Всеукраїнського Жіночого З'їзду // Жіноча Доля, 1931. Практичний календар-порадник для українського жіноцтва. – Коломия. – 1930. – С. 152-155.
6. Рудницька М. Пятнадцятиліття одного з'їзду // Мілена Рудницька. Статті, листи. документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 273-287.
7. Звіт про роботу з'їзду товариства "Союз українок" у Львові в 1924 р. // ЦДАУ у м.Львові. – Ф. 319, оп. 1, спр. 19, 2 арк.
8. Малицька К. Жіноцтво – і справа виховання // Діло. – 1922. – Ч. 29. – 7 жовтня. – С. 7.
9. Мі-ру. Жіноче віче у Львові // Діло. – 1926. – Ч. 58. – 17 березня. – С. 3.
10. Жіночий з'їзд // Діло. – 1927. – Ч. 102. – С. 4.

11. Бурачинська Л. Жіночі організації на Буковині // Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Буковина. Її минуле і сучасне. – Париж – Філадельфія – Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – С. 829-848.
12. Невицька І. Жіночий рух на Підкарпатті // Жіноча сила. – Ужгород, 1934. – 27-28.V. – С. 2-4.
13. Проголошення, видане з приводу Першого З'їзду Народовецького Жіноцтва Підкарпаття в Ужгороді 27.28.V.1934 р. // Жіноча сила. – Ужгород, 1934. – 27-28.V. – С. 1-2.
14. Як відроджується нація... Вражіння і рефлексії про недільні з'їзди в Ужгороді (Розмова з пос. Міленою Рудницькою) // Мілена Рудницька. Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 176-179.
15. Конгрес українських жінок Підкарпаття // Народна воля. – 1934. – Ч. 70. – С. 2.
16. Проект резолюцій, які мають бути прийняті на Першій з'їзді народовецького жіноцтва Підкарпаття 28.V.1934 // Жіноча сила. – Ужгород. – 1934. – 27-28.V. – С. 6-7.
17. Пропамятна книга першого з'їзду Марійських Дружин інтелігентного жіноцтва з приводу 30-ліття існування Марійської Дружини Пань у Львові, 1904-1934. – Львів: Наклад Марійської Дружини Пань у Львові, 1937. – 162 с.
18. Янович М. Марійська Дружина і виховання молоді. Реферат на Ювілейному З'їзді Марійських Дружин Пань, 1934 // Мета. – 1934. – Ч. 44. – 11 листопада. – С. 7; Ч. 47. – 2 грудня. – С. 6.
19. Вільде І. Український Жіночий Конгрес // Жіноча Доля. – 1934. – Ч. 14. – 15 липня. – С. 2-6.

Матеріал надійшов до редакції 22.09.03 р.

Нагачевская З.И. Образовательно-воспитательный потенциал украинских женских съездов 1920 – 1930-х гг.

Анализируются педагогично-просветительские идеи, которые нашли свое отражение в документах и материалах съездов, созываемых украинскими женскими обществами Галиции, Буковины и Закарпатья 20 – 30-х гг. XX ст.

Nahachevska Z.I. Educational potential of the Ukrainian women congresses of 1920-1930-s.

The article analyses pedagogical and educational ideas reflected in the documents and materials of the congresses convened by the Ukrainian women societies of Halychyna, Bukovyna and Transcarpathia in the 20-30-s of the XXth century.